

нису одобравале, него су се осуђивале, од када је света и века, и које по искуству не служе никоме на корист. Само пошто прође времена и добије се довољно искуства, истом онда може нека умна и морална истина важити да стоји, с тога треба само на то ићи, да се потомство не сурва у онај исти понор, што је претио још његовим прецима.

Е добро, ја сасвим допуштам, да се штета коју чини неко сам себи, јако тиче њему блиских кругова, по њиховом учешћу и њиховој користи, а у мањој мери и самог друштва. Ако понашање води томе, да ко год нарушава неку извесну и јасну дужност према другом или другима, то онда овај случај не спада више у оне радње, које се тичу само њега и потпада под морални укор у правом смислу речи. Ако на прилику неки човек услед своје неумерености и раскоша, не може да плати своје дугове, али примио је на себе моралну одговорност за породицу, а не може из истих узрока, да је издржава и васпитава, оно је право, да га презиру, шта више заслужио је и да га казне, али само зато, што је пренебрегао своју дужност, према својим поверитељима или породици, а никако ради његовог раскоша. Ако је он на пр. оне исте своте, које су по праву припадале поверитељима или породици, уложио у неко ма и најкорисније подузеће, ипак је онолико исто морално крив. Ђорџе Варнвел убио је свога стрица, да прибави тиме новац за своју љубавницу, исто тако би га обесили, да је он то учинио у циљу, да с тим новцем започне какву радњу. То исто се дешава и у оним многобројним случајевима, када неко својим рђавим навикама, задаје бриге својој породици; он заслужује, да се укори што нема срца, што је не благодаран, а он то заслужује и онда, када се одаје оним навикама, које по себи нису рђаве, али задају бриге онима, који живе са њим, или онима, који по личној вези зависе од њега. У опште ко се не обзира, на корист и осећаје других, без да је на то приморан каквом строгом дужношћу, или обзиром на себе самога, спада само због овог необзира под морални укор, али не због побуда, или оних личних грешака, које су га могле на то навести. Исто тако, ко год чини друштвени преступ, ако својим владањем учини себе неспособним, да врши неку дужност, коју има да врши према целини. Нико не треба, да се казни због пијанства али заслужује да се казни због тога војник или полицијски чиновник, ако се опије за време, док је на дужности. Колико год је дакле у изгледу могућност извесне штете или по појединца или по цело друштво, толико пут не спада тај случај више у круг слободе, него морала и закона.

У оном случају пак, када ко год чини само неизвесну или могућу штету, само, понашањем које не преступа неку извесну дужност према друштву, а не чини штету ни једном другом нарочитом лицу, друштво треба да отрпи овакав преступ, за љубав савршеније човечанске слободе. Када би зреле људе требали казнити, што се не брину за себе, онако као што ваља, оно би ја онда волео, да се они казне у корист њихове поправке, а да не постану тиме неспособни, залагати своја својства у корист друштва, у име користи, коју друштво и не може имати права да захтева. Не могу у овом спору делити мишљење, да друштво не треба да се служи другим средством, да опамети своје слабије чјанове, него само да чека, док они не учине какву будалаштину, па да истог онда казни законом и морално. Друштво има пуну власт над нама, докле гог се ми развијамо, и има кад, да покуша, док смо ми још деца или малолетни, може ли начинити од нас зреле људе. Живеће колена може управљати васпитањем и свим односима будућег нараштаја, оно га не може до душе васпитати, да буде премудро и предобро, јер је на жалост у томе и само заостало и